

IMREH ISTVÁN: ERDÉLYI HÉTKÖZNAPOK

Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló
feudalizmus időszakáról
(Kriterion, Bukarest, 1979. 345 old.)

Száz esztendő, mégpedig változásokkal teli mozgalmas száz esztendő erdélyi történelme elevenedik meg azokból a tanulmányokból, amelyeket harmincöt év kitaró kutatómunkájának terméséből válogatott a szerző egységes kötetbe. Ez a történelem azonban merőben más, mint az a köztudat történelemnek tart. Nem a királyok, földesurak, katonák dicsőségének története, hanem a hétköznapi munkálkodó embereké, a társadalmat fenntartó parasztoké és kézműveseké. Nem hadjáratokról, csatákról, udvari intrikákról és politikai eseményekről szól, hanem mezőgazdasági és ipari termelésről, életmódokról, életformákról. *Imreh István* találon a hétköznapi történetének és életformátörténetnek nevezi az ilyen fajta történetírást. A különböző osztályok, elsősorban a dolgozó osztályok életformájának történeti kutatása terén Európa-szerte nagy eredmények születtek az elmúlt fél évszázadban. Magyarországon az 1930-as évek ilyen irányú törekvései (pl. *Domanovszki Sándor* művelődéstörténeti és mezőgazdaságtörténeti iskolái) után az 1950-es, sőt még inkább az 1960-as évek történetírásában kapott megérdemelten nagy szerepet a hétköznapi története, azon belül is elsősorban a magyar parasztság és a mezőgazdasági termelés története. Különösen *Szabó Istvánnak*, valamint követőinek és tanítványainak munkássága gazdagította a magyar agrárműlt irodalmát.

Erdélyben a paraszttörténeti, életformátörténeti irodalom legfontosabb műveit az elmúlt három évtizedben *Imreh István* alkotta meg. Az 1973-ban megjelent Rendtartó székely falu című könyve tökéletes sikerkönyvként néhány nap alatt elkelt a boltok polcairól. Tartalmilag és módszertanilag egyaránt maradandó alkotása lett az erdélyi és az egyetemes magyar történetírásnak. A kolozsvári egyetemen oktató

és történelemtanár-történész nemzedéket nevelő szerző különböző szak- és irodalmi folyóiratokban megjelent történelmi tanulmányait eddig jobbra csak a kollégák, a múltat vallató többi kutatók ismerték. Most, hogy kötetbe rendszerezve újra megjelentek, megismerheti őket a história iránt érdeklődő szélesebb közönség is.

Imreh István a kötet szép előszavában szinte „ars poética” szerűen vall a történetíró, közelebbről az erdélyi magyar történetíró hivatásáról, elveiről, feladatairól. Utal azokra a körülményekre, amelyek közepette megszülettek a tanulmányok. Kijelöli a mondanivaló időbeni és térbeli határait, nevezetesen az 1750 és 1850 közé eső korszakot, valamint Erdélyt, illetve azon belül a székely székek világát.

A szerző a tanulmányokat három csoportba rendezte: 1. Székelyek a múlt időben, 2. Munkálkodó emberek a bomló feudalizmusban, 3. A változásokon munkáló emberek. Végül pedig bő és alapos jegyzetanyag, példás név- és helynévmutató, valamint négy nyelvű részletes tartalomjegyzék zárja a kötetet.

Az egyes részek és tanulmányok között nehéz lenne rangsorolni. Az írások fontosságát már eddig is tudták a tudomány művelői. Jelentőségüket a nagyobb publicitás még inkább fokozza. Ha azonban mindenképpen értékrendet akarunk teremteni az írások között, úgy véljük, hogy a kötet legjelentősebb tanulmányai a székely életéről szóló első részben találhatók. Tartalmi és módszertani szempontból egyaránt itt éri a legtöbb meglepetés az olvasót. Ebből a részből tanulhatnak legtöbbször a történelemtudomány és a társtudományok kutatói. A „néptörténet” műfajának korszakos állomásai a Földközösség Aranyösszeiken, az Ősök és erkölcsök című írások. Kár, hogy hely hiányában néhány régi falutörvény teljes szövege nem kerülhetett a könyvbe függeléként. Reméljük azonban, hogy Imreh István valamelyik következő műveként egy kötetre valót olvashatunk belőlük. Együttes közzétételükre nagy szükség lenne, mivel a hajdani mindennapok történetének pótolhatatlan dokumentumai.

Kiemelésünk természetesen szubjektív és talán a recensens paraszttörténeti érdeklődése, néprajzkutató volta sarkallta. Hiszen nehéz lenne kevésbé fontosnak látnunk a különleges forrásokat vallató Céhbeli kézművesek, népi mesterek és vásárlóköriük, valamint a „Az erdélyi manufakturaipar munkásairól” című tanulmányokat. Mindkét írás a bomló feudalizmus világát, a régi keretek között zajló változások útját, az újszülöttség gyötrelmeit és nehézségeit idézi.

Imreh István kötete a szinte olvashatatlan mai történeti művek világában messze kimagasló szép magyar stílusával, az alkalomhoz és a témához illő megfogalmazásaival. A tanulmányok többsége nem csupán történeti mű, hanem olvasmány-élményként is hatni tudó *történetírói alkotás*.

Bárh János

ZACHAR JÓZSEF:

**BERCSÉNYI LÁSZLÓ,
A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC
KAPITÁNYA,
FRANCIAORSZÁG MARSALLJA**

Válogatott források.

Folia Rákócziána I.

(Vaja, 1979. 168 old.)

„... boldogtalannak mondhatjuk azt az embert, aki a maga országának leszállásában és esetében születettik és nem virágjában. Azért ehhez is szerencse kell.” – olvassuk *Zrínyi Miklós* Vitéz Hadnagy c. művében.¹ Ez a szerencse történelmünk újabb szakaszában mind kevesebbek osztályrésze volt. „A hazáért élni” egyre több kitérő, kompromisszum, sőt úttévesztés árán lehetett csak, amint ezt akár magának *Zrínyi*-nek áldozatos élete is tanúsítja. Nem könnyű e tragikus időszakok, tragikus sorsú történelmi személyiségek értékelése. Nem is tudnánk azt ma bizonyossággal eldönteni, hogy ki szolgálta több történelmi eredménnyel népét: aki utolsó

hányi csataterén vagy aki a még súlyosabb tragédiát megelőzendő, hódolt Szulejmánnak vagy fegyverletételre sorakoztatott Majténynél? Aki az uralkodót, az egyházat feltétlen hűséggel szolgálva, népe jobb jövőjét látta biztosítani vagy aki a felségárulás, hitehagyás végletes eszközével protestált? Aki bár elsírta, hogy „*elindultam szép hazámból*” – de útra kelt vagy aki – *Illyés Gyula* hősével – Dánielként az övéi közt, Európa szellemét oltogatta a nádasba, sásba menekülő népe között? Egyáltalán: mikor szabad felténnünk a kérdést vagy-vagy formában?

Történeti tudatunkban legfőként azok nevét

őrizzük, akik egész életükkel szolgál(hat)ták a haza és a haladás ügyét. De a zivatáros századok sodrában csak kisebb részüket aratott egyértelmű, hosszabb időre érvényes győzelmet. Kevésbé tisztázottak érzelmeink azok irányában, akik a kudarcok, sorstragédiák válságában vállalkoztak cselekvésre. Egyfelől: legnagyobb történelmi személyiségeink között ápoljuk Rákóczi és Kossuth emlékét, akik eszméiktől tántoríthatatlanul, az esetleges újabb szabadságharc reményében inkább vállalták az emigráció gyötrelmét, mint az itthon maradás, hazatérés kérdései előnyét. Másfelől: rajtuk kívül viszonylag keveseknél ismerjük el az idegenben folytatott harc jogát és érdemét. Közös emlékezetünk nem sokat őriz a száműzött, az eszméihez annyi kompromisszum dacára is holtáig hű *Thököly Imréről*, és nehezebben fogadja be *Károlyi Mihályt*. Régebbi történelmünkben – legnagyobbjainkat leszámítva – talán „*Türr Pista*” az első, akinél (és személyében az 1848–49-es szabadságharc katonai emigrációjánál) a közfelfogás érdemként és vigasztként ismerte el az idegenben folytatott harcot. Annál inkább egyoldalú a megítélés, mert Rodostó és Turin végső fokon kényszerű békésre szelídült példái mellett igen sokan megtalálták a fegyveres harc folytatásának lehetőségét, mégpedig „*az ellenségem ellensége a barátom*” elvét szem előtt tartva.

A Rákóczi nyomában határainkon túl került kuruc emigráció számos tagjának is ez a sors jutott osztályrészül. Közöttük *Bercsényi László* neve ragyog a legfényesebben. *II. Rákóczi Ferenc* nemesi kompániájának ifjan volt kapitánya Franciaország marsalljaként fejezte be dicsőséggel teli katonai pályáját, a legeredményesebbet, amelyet magyar katona hazájától messzire szakadva befutott. Két nép őrzi emlékét büszkén és kegyelettel: a választott haza, Franciaország, és immár szülőhazája is. 1979. október 4-én a vajai várkastély udvarán leplezték le *Bercsényi Miklós* és fia, *László* közös emlékművét.²

Bercsényi László pályafutását mutatja be a *Folia Rákócziána* most induló forráskiadványsorozat 1. kötete. Szerzője, *Zachar József* hadtörténész, eddig is számottevően járult hozzá, hogy jobban megismerjük Franciaország marsalljának³ életútját. A most megjelent kötet

¹ *Zrínyi Miklós* Hadtudományi Munkái. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1976. 242. old.

² Az emlékünnepegről tudósít *Szakály Gábor*: „Az Szívem s Vérem Magyar”. Néphadsereg, 1979. 41. sz. 6. old.

³ *Zachar József*: *Bercsényi László* (1689–1778). Hadtörténelmi Közlemények, 1978. 1. sz. 68–112. old. – Uo.: Egy életlen át igaz magyar és vitéz katona. *Bercsényi László* halálának kétszáz éves évfordulójára. Honismeret, 1978. 1. sz. 21–22. old.

méltó folytatása e munkásságnak. Adatgazdag, szépen megírt bevezető tanulmány ad számot Bercsényi László életútjáról, kiegészítve és szükség szerint kiigazítva eddigi ismereteinket.

Ezután következnek a kötet gerincét adó, 133, nagyobb részt magyarra fordított, kisebb részt eredeti magyar nyelvű forrás. E válogatás tükrözi a szerző széles körű anyaggyűjtését, amelynek során értékelte az összes megjelent tudományos feldolgozást. Teljességre törekedve hasznosította a kiadott forrásokat. Kiterjedt levéltári kutatásokat folytatott idehaza és Franciaországban. Huszonhárom, eddig kiadatlan forrást itt közöl először.

Forráskiadvány tükrében bemutatni, sőt mi több, népszerűsíteni egy életpályát, nem könnyű feladat, hiszen meg a legértékesebb források közt sem mindig bilincseli le stílusával az olvasót. E kötet tagolása enyhíti ezt a gondot: a jól megválasztott tematikai egységek élén találó és szép idézetek kínálják a vezérfonalat a részletekkel bevezetett források jobb megértéséhez. A szövegben sűrűn előforduló idegen szavakat, fordulatokat a szerző megmagyarázza, a nevekhez életrajzi jegyzetekkel nyújt tájékoztatást. A szakirodalomban tovább tájékozódókat igazítja el a források és feldolgozások jegyzéke. Eddig kiadatlan vagy alig ismert képek zárják a kötetet. Külön érték a franciául megjelentetett összefoglalás.

Elismerés illeti a Vay Ádám Múzeum Baráti Körét a kiadvány megjelentetéséért. A Folia Rákócziána sorozat szerkesztői magasra emelték a mércét: céljuk a Rákóczi-szabadságharc eddig kiadatlan forrásainak megjelentetése, mégpedig a szabadságharc történetétől elválaszthatatlanul egységes korai kuruc mozgalmak, másrészt a Rákóczi-emigráció történetére is kiterjedően. Zachar József elsőként ad képet erről a vállalkozásról. Sok szempontból is értékes, jól használható munkáját figyelmébe ajánljuk a történelem hivatás művelőinek, de a honismereti mozgalom résztvevőinek is. Valamennyiünkön múlik, hogy Bercsényi László ne csak atyja oldalán elismert hősi, de életét tanulságaival örökül hagyó példaképünk legyen.

Marosi Endre

VARGA KATALIN PERE

Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel ellátta *Kiss András*

(Kriterion. Bukarest, 1980. 362 old.)

Méltán vált híressé a Kriterion Könyvkiadó-nak a Fehér Könyvek sorozata. A család legfia-

talabb tagja Varga Katalin pere címmel látott napvilágot. *Kiss András* kolozsvári levéltáros tette közzé az 1851-ben lefolytatott per ügycsomójának legfontosabb darabjait. Ebben a perben négyévi fogvatartás után, államellenes izgatás vádjával a szebeni ideiglenes főtörvényszék háromévi börtönrre ítélte Varga Katalin köhalomszéki halmágyi asszonyt, a zalatnai kincstári uradalomhoz tartozó abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi bányászjobbágyok szószólóját.

Sajátos szerkezetükkel, nyelvi fordulataikkal, közvetlenségükkel ezek az iratok szinte a per korabeli szemléletjévé teszik az olvasót. A „mócok asszonyának”, Varga Katalinnak a három falu érdekében vívott hétéves harcában, mint cseppben a tenger, benne van az 1848-as forradalmat közvetlenül megelőző évek forrósódó hangulata, szinte a levegőben lógnak az idejélmúlt társadalmi berendezést szétzúzni akaró forradalmi események.

Joggal állapítja meg a szerző, hogy „A zalatnai uradalom népe nem felejtette el Varga Katalint, az iratokban rögződött eseményekből történelem lett. Három kis román falu népének küzdelme egy magyar asszonnyal szövetkező parányi része egy ország történelmének. De azt a három falut megszámlálhatatlan hajszáler kötötte össze a jobbágyság nagy tömegével, az ő küzdelmük az egész jobbágyságé volt, történelmük egy ország történelme. És benne a Varga Katalin története az együtt élő emberek kölcsönös bizalmának, az egymás igazta melletti kiállásnak, és az igazságba vetett rendíthetetlen hitnek példakéjként mint múltbeli tanulság és jelenkori parancs szól hozzánk.”

Szabó Zsolt

ÉLNI EMBERÜL

Szerk.: *Jakabfi Rudolf, Tóth Antal, Tóth Lászlóné*

(A Zala megyei Pártbizottság, a Zala megyei Tanács és a Szakszervezetek Zala megyei Tanácsának kiadása. Zalaegerszeg. 1981. 567 old.)

A jó életrajzgyűjtemény olvasása félbehagyhatatlan. Méginkább érvényes ez az olyan kiadványra, amely a szülőmegye, a jellemből és emberségből egész életre szóló útmutatást adó otthon tegnapijáról, a nagyapák nemzedékének a legkiválóbbjairól szól. Többségükben olyan emberektől, akik nem csináltak mást, csak azt, amit kellett, csak megállták a helyüket a magyarországi munkásmozgalom kibontakozásának évtizedeiben, a világ első proletárhatalmát védelmező oroszországi polgárháború géppuska-

Hamburger Jenő szülőháza

tüzeiben és lovasrohamaiban, a Magyar Tanácsköztársaság millió tennivalóival teli lelkes-gyötrelmes hónapjaiban, majd a dicső 133 nap emlékének méltó, tiszta megőrzésében.

A szó legszebb értelmében emberek maradtak a különítményes bandák kínzásai, a pózvai, hajmáskéri, szilvágyi, nagykanizsai internálótáborok, a szegedi, szombathelyi, váci börtönök poklában. Emberül álltak helyt a spanyol polgárháborúban, a hitleri fasizmus ellen fegyvert fogott szovjet, jugoszláv, belga partizánalakulatokban, a Gestapo kínzókamráiban és mai életünk alapjait építő három és fél évtizeddel ezelőtti osztályküzdelmekben.

Zalai cselédek, kőművesek, kisemberek – történelmi sorsfordulóink volt katonái, írói és megvalósítói.

E sorok írója közülük többet még személyesen ismerhetett, a napi párt- és hírlapírói munka kötötte össze *Farkas Ferenc*cel, a korán elhunyt magas beosztású katonai vezetővel, *Gábor Ernő*vel, az egész életében a haladás ügyét szolgáló kommunista orvossal, *Simon Kálmán*nal, az újpesti asztalosból lett neves állami-gazdasági szakemberrel, *Kozma Jánossal*, *Ligeti Dezső*vel, a moszkvai *Székely Gézával* és másokkal. Kimutatható-e bármiféle műszerrel – amit tartásban, szemléletben, a jelen és a holnap dolgainak megközelítésében, nyitottságban, segítőkészségben tőlük kapott az ember?

Élni emberül címmel jelent meg Zala megye munkásmozgalmi harcosainak életrajzi gyűjteménye. Gondos, nagyon szép tipográfiájú, rangos kiadvány. Óriási tényanyag, hozzáértő,

egyenletes feldolgozásban, a rövidítések, a személy- és földrajzi nevek, valamint a források pontos mutatójával. A kötettel magas színvonalú kiadvánnyal gyarapodott a hazai honismereti irodalom. Bizonyos, hogy jelentős forrása és ösztönzője is lesz a további hazai politika- és munkásmozgalm-történeti kutatásoknak. A könyv a 205 munkásmozgalmi harcos életútjának és tevékenységének közreadásán túlmenően jelentősen hozzájárul századunk hazai munkásmozgalmának tényszerűbb megismeréséhez, a két világháború közötti nagykanizsai, zalaszentgróti, csömödéri, lenti sejteknek a magyar kommunista mozgalomban betöltött szerepe megértéséhez.

A nagyapák ügyének örököseit és folytatóit méltán töltheti el büszkeséggel, hogy Zala megye szülőitjei voltak a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom olyan kimagasló személyiségei, mint *Landler Jenő*, *Hamburger Jenő*, *Őri Károly*, *Szántó fivérek*, *Husztai Ferenc*, *Kenyeres Júlia*, *Kunfi Zsigmond*. A KMP 1925. augusztus 18–21-én Bécsben megtartott I. kongresszusának 22 küldötte között öt zalai származásút találunk: a gelsei *Landler Jenőt* a zalaegerszegi *Mitterer Józsefet*, az újnéppusztai *Őri Károlyt*, a nagykanizsai *Szántó Zoltánt*, a gősfai *Németh Gyulát*. A gelsei születésű *Landler Ernő* a szovjet diplomácia kimagasló személyisége, *Kollontajn* asszony vezetése alatt volt 1927 és 1930 között a Szovjetunió norvégiai nagykövetségének gazdasági és jogi tanácsosa.

A könyvből megismerhetjük a zalai származású partizánokat, akik fegyverrel a kézben har-

coltak az ellenállási mozgalom barikádjain. Közülük is kiemelkedik a legendás felderítő, a nagykanizsai születésű *Farkas József*. A felszabadulás után, 25 évesen lett Zala megye rendőrfőkapitánya, annak az országrésznek a közbiztonságáért felelt, amely tele volt bujkáló fasisztákkal, bűnözőkkel, fegyverekkel, robanóanyagokkal. Huszonhat éves volt, amikor egy kézi-gránát – amelyet meg akart semmisíteni – kioltotta az életét.

A kötet minden sora érdemi elősegítője a haza teljesebb megismerésének, az elmélyült, igényes helytörténeti kutató tevékenységnek. Jellemző a kiadvány alábbi néhány sora: *Husztai Ferenc* a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő harcosának zalabéri „... szülőháza falán elhelyezett emléktáblát 1970. augusztus 10-én leplezték le. Az avatóünnepséget a Zalában megrendezett IV. Országos Honismereti Tábor programja keretében tartották meg tisztelettel és kegyelettel adózva a magye nagy szülőte . . . emlékének.”

Az Élni emberül zalai életrajzgyűjtemény miközben számos új adattal, ténnyel, összefüggéssel segíti a magyar történelemtudományt, a hazai politika- és munkásmozgalom-történet kutatóit és oktatóit, a teljesebb nemzeti önismeretet, bizvást hisszük, hogy nem hiányzik majd a dunántúli iskolák, szakkörök, a honismereti mozgalom irányítói munkaeszközeinek tárházából sem.

Ágoston László

HAJDÚ GÉZA:

**VÁSÁRHELYI EGYLETEK
ÉS KÖNYVTÁRAK 1928–1944
A SOMOGYI KÖNYVTÁR
KIADVÁNYAI 20.
(Szeged, 1977. 236 old.)**

Hajdú Géza tanulmányának témaválasztása szerencsés: Vásárhely országosan is kiemelkedő jelentőségű volt a parasztság politikai mozgalmait és önképző egyleteit tekintve. A tudományos érdeklődés mellett a munka megírásának másik oka a szülőföld szeretete. *Hajdú Géza* vásárhelyi, több éves ismeretség után itt hallottam először, hogy otthonosan és önkéntelenül ő-zésre váltott. Könyvtáros lévén, szakmája múltja is izgatta, érdekelte. Így történt, hogy bár nem hivatásos történész, a témát alaposan és sokoldalúan dolgozta fel.

Bevezetőjében jogosan tartja szűknek az értelmező szótárnak az olvasókörörről szóló meg-

határozását, mert ezekben nemcsak könyveket és hírlapokat olvastak s beszéltek meg, hanem jelentős politikai és gazdasági (szakismereti) tevékenységet is folytattak.

A téma időbeli határául logikusan kínálkozott az első helyi olvasókör alakulásának éve és a nagy történelmi forduló. A tanulmány így csak azokkal a körökkel és egyletekkel foglalkozik, amelyek az olvasáshoz és az önművelés egyéb forrásaihoz és formáihoz kapcsolódtak. A feldolgozás földrajzi határát Hódmezővásárhely régi közigazgatási területe adja.

Rövid bevezetés után az olvasókörök és egyletek elnevezését, alapszabályait, szervezeti felépítését és működésük anyagi alapjait tárgyalja a szerző. Ezután a kegyezésig, majd a kegyezéstől az I. világháborúig tartó mozgalmas időszak történetét és a II. világháborúig tartó szakaszt elemzi. Külön fejezetet szentel a város kulturális helyzetének, a különböző körök és egyletek viszonyának, a parasztok és földmunkások, az ipari munkások, s végül az értelmiség, a polgárság és az alkalmazottak köreinek. Nem kerülte el figyelmét az uralkodó rendszerek által a mozgalom haladó vonásainak korlátozására létrehozott népkönyvtárak, ifjúsági egyletek, egyházi körök, nőegyletek és munkásegyletek ténykedése sem, amelyek sok esetben részvétlenségbe fulladtak vagy ellenállásba ütköztek.

Hajdú Géza a lehető teljességig dolgozta fel az olvasókörökről vagy a hozzájuk kapcsolódó egyesületekről, mozgalmakról szóló irodalmat és a forrásokat. Alaposságát 423 lapalji jegyzet és a Hódmezővásárhelyről szóló bibliográfia 159 tétele dícséri. A mű használhatóságát nagyban fokozza a rövidítésjegyzék, valamint az egyesített név- és tárgymutató. Az adattárban és a függelékben időrendi táblákat, alaprajzokat, térképeket, rádióriportot stb. találunk. A könyv izléses nyomdai kivitelben készült, és olvasóköri épületekről, alapszabályokról, jelentősebb személyekről készült fényképek illusztrálják.

Tuba László

TAKÁTS GÉZA:

MOZAIKOK A LAKÁSTEXTIL VÁLLALAT KÖSZEGI BÜTORSZÖVETGYÁRÁNAK ÉLETÉBŐL

(Köszeg, 1978. 112 old.)

Takáts Géza munkájáról szólva azzal kell kezdenem, hogy ez az üzemtörténeti krónika felbecsülhetetlen értékű Köszegen. A szerző

1936-ban lépett be a gyárba, s mint annak osztályvezetője ment nyugdíjba 1976-ban. Kerek negyven esztendő telt el abból a fél évszázadból, amelynek összefoglalására a gyár 50 éves jubileuma alkalmából vállalkozott. A munka sikerének egyik titka tehát az, hogy az üzemtörténeti krónikát textiles szakember írta.

Köszeget a 19. század második felében elkerülte a kapitalista fejlődés. A Semmeringbahn (1853) és a Déli-vasút sopron–kanizsai vonalának megépítésekor (1865) e két vasútvonal holtágába szorult a város, amely korábban az Adria és a Bécsi-medence közt folyó tranzitkereskedelem egyik áteresztőállomása volt. Megszűnt a tőkebeáramlás, nem volt komolyabb ipari beruházás kedv, így a községi manufaktúraalapítások a 20. század elejére tolták át. Az egykor nagyon gazdag községi céhes iparból a feudális termelési válságot tulajdonképpen csak a textilipar élte túl. Erre támaszkodva jöttek létre a ma is működő községi textilüzemek. Köztük – alapítási évét tekintve – a legfiatalabb a szóban forgó bütorszövetgyár, amelyet 1928-ban alapítottak közkereseti társaságként „Magyar Ágyterítő és Bütorszövetgyár Czeke és Hohenberg” cégelnevezéssel. 1937-ben betéti társaságként, 1939-től pedig „Czeke és Hohenberg Ágyterítő és Bütorszövetgyár Részvénytársaság”-ként működött tovább.

Az 1948-ban államosított Községi Ágyterítő és Bütorszövetgyárat 1954-ben két másik textilüzemmel, a községi nemez- és posztógyárral „Községi Textilművek” elnevezés alatt egyesítették. 1963-ban a Szombathelyi Takarógyárral, a Soproni Szőnyeggyárral, valamint a Tatai Szőnyeggyárral együtt a községi üzemek is a Lakástextil Vállalat üzemegységei lettek. Végül a Szombathelyi Pamutiparral kiegészülve egyfajta „megyei textilipari tröszt”-té alakultak, amelyben azonban az üzemegységek – így a községi is – megtartották önálló helyi termelés-irányításukat a szombathelyi vezérigazgatóság alá rendelve.

Takáts Géza nem elégedett meg a cég- és gyártörténet szervezeti változásainak egyszerű rekonstrukciójával. Ismerte a korábbi cégtulajdonosokat, s személyes kapcsolatban volt a gyár úgyszólván valamennyi dolgozójával. Ezt az előnyt igen jól használta fel egy-egy munkaközösség és az egész termelési rendszer fejlődésének megajzolásában.

A szerző jó érzékkel részletezi az államosítás évében történeteket, azt is, hogy egy ideig milyen végzetes következménye volt annak, hogy az üzemek mellett nem államosították a kereskedelmet is. A szerző gondosan elemezte a kialakult gazdaságtörténeti, politikai helyzetet, jól látta, hogy a községi üzemből is a piaci csőd okozta az államosítás utáni termelési válságot.

A történetem mindig az ember története. Erre érzett rá a szerző, ezért is olyan rokonszen-

ves ez a gyártörténeti krónika. Hiszen nemcsak arról van benne szó, hogy milyen termelési rendszerekben dolgozott a gyár 1928–1978 között, hogy milyen gyártmányok és termékek hagyták el az üzemet az elmúlt ötven esztendő alatt. Amit még ki kell emelnem, az a munkának az államosítást követő időszakára vonatkozik. A történeti munkák nagy részénél az a tapasztalat, hogy a színvonal a felszabadulást és államosítást követő időszak elemzésekor észrevehetően esni szokott: a szocialista üzem fejlődését általában diadalmenethez hasonlítják. Takáts Géza ezt a veszélyt is el tudta kerülni. Jó érzékkel korszakolta a szocialista üzem fejlődését, látásmódja, problémaérzékenysége itt sem hagyta cserben. Sok-sok adattal, névvel dolgozott, kerülte a jelentés-izúd stílust, igazi történelmet írt.

Köszegen az elmúlt harminc esztendőben vállalat vagy intézmény történetéről ilyen nagy vállalkozás nem született. Dicséretünk kell a bütorszövetgyár vezetőségét is, amely felismerte az ügy jelentőségét. Név szerint *Maitz József* főkönyvelőt, aki kezdeményezője volt a munka elindításának, s mindvégig nagy úgyszeretettel ápolta és támogatta azt. Belőle nemcsak az olvasók, de a mozgalom is meríthet.

Dr. Bariska István

VÉTESSÉK KI SZÓLÓ SZIVEM

Szlovákiai magyar népballadák

*Közéletről Ág Tibor és Sima Ferenc
(Madách, Bratislava, 1979. 463 old.)*

Örömmel nyugtázhathatjuk a pozsonyi Madách Könyvkiadó azon érdeklődését, melyet az utóbbi időben a népi hagyományok feltárása iránt tanúsít. Ennek eredménye többek közt az a néhány gyűjteményes kötet is, amely egy-két év leforgása alatt a kiadó gondozásában látott napvilágot.

Az Édesanyám rózsafája, a Szól a rigó kiskorában, a Rozmaringkoszorú és a Vétessék ki szóló szívem című kötetek egyaránt komoly és körültekintő gyűjtőmunkáról tanúskodnak. Továbbá meggyőzően példázják azt, hogy a szlovákiai magyarság folklórja, gazdag hagyományokkal rendelkező népművészete megérdemli a figyelmet, az alapos kutatómunkát, illetve az eredmények feltárását, közzétételét.

A Vétessék ki szóló szívem című balladakötet is több évtizedes gyűjtőmunka eredménye. Az *Ág Tibor* által összeállított könyvet nagy meglepéssel vehetjük kezünkbe, s nyugodt lelkiismerettel besorolhatjuk az eddigi legérté-

kesebb balladagyűjtemények közé. A kötet ötvennégy balladatípus százhatvan két változatát tartalmazza. Az eddigi kutatómunka eredményeként jóval több ballada gyűlt ugyan össze, de a kötetbe főleg azok kerültek be, „melyek az átlagtól valamiben eltértek.” Nagyon jól tette Ág Tibor – lévén a szlovákiai magyarság népballadáiról szó –, hogy a válogatásakor és az összeállításakor arra törekedett, hogy gyűjteményében „minden tájegység képviselve legyen”. Bodrogközi, gömöri, Ipoly menti, zoborajli, csallóközi, mátyusföldi népballadák egyaránt helyet kaptak a gyűjteményben. A kötet szerzője bevezető tanulmányában megemlíti azon gyűjtők nevét is – *Sima Ferenc, Mórocz Károly, Hodek Mária, Apa Vilmos* stb. –, akik rajta kívül tevékenyen bekapcsolódtak a nemes munkába. Úgy gondoljuk, mindez másokat is további gyűjtőmunkára ösztönözhet.

A közzétett anyag legnagyobb részét a régi (középkori) balladák teszik ki. A tizenkilenc ilyen jellegű balladatípus több változatát is megtalálhatjuk itt. A betyárballadák tizenhét típusának ugyancsak gazdag változatát mutatja a gyűjtemény. A balladaszerű régi énekek már ritkábbak a felvidéki magyarság körében. A kutató s az olvasó a virágok vetélkedése féle balladatípus három értékes változatát (illetve ennek töredékét) leli meg a kötetben.

A balladaskötet értékét növeli a tudományos ismeretek alapján készült gazdag jegyzetanyag. A különböző balladatípusokhoz Ág Tibor a könyv végén rövid tanulmányt, áttekintést nyújt. Szól a balladák eddig összegyűjtött és ismert változatairól, miközben feltünteti az újabb előkerült változatokat is. Külön táblázatok szemléltetik a hazai változatok gyűjtési helyét és évét, a versszakok és szótagszámok mennyiségét, a záróhangok milyenségét.

A típusmutatóban a szerző a kötetben közzétett balladákat témák, típusok és változatok szerint rendszerezi. Közben feltünteti a gyűjtési helyet is. Ezenkívül betűrendes helynévmutatót, szlovák–magyar helynévszótárt is találunk a könyv végén. Külön fel van tüntetve az énekek névsora s a szakirodalom jegyzéke is.

Befejezésül szólnunk kell még a magnetofon-szalagra rögzített balladák szövegének szakszerű lejegyzéséről is. A munkát *Sima Ferenc* egyetemi tanár végezte el igazi hozzáértéssel, a nyelvjárási szövegek lejegyzési elvének megfelelően.

Csáky Károly

DR. FÜLÖP GYÖRGY:
A KISKANIZSAI RAGADVÁNYNEVEK
Nagykanizsai Honismereti Füzetek 1.
(1979. 49 old.)

Új honismereti kiadványszorozat megindulásának örülhet nemcsak Nagykanizsa lakossága, hanem minden érdeklődő. Az első füzet az archaikus hagyományait őrző Kiskanizsának (ma Nagykanizsa külső területe) az életébe pillant be.

A ragadványnevek közül ki szeretném emelni a foglalkozásokra utalókat, mint a *Tojásos Varga*, a *Köles* Poszovecz, a *Mákos* Horváth, a *Méhes* Gál, a *Kasfonyó* Gál, a *Bihalos* Muczer, a *Bognár* Bolf és az *Ács* Csanádi család. A híres kiskanizsai kertészkedés, zöltségtermesztés szerepét mutatják az ezzel foglalkozó családok ragadványnevei. *Káposzta* ragadványneve mintegy 6 családnak volt. Emellett megtalálható a *Nyári paradicsom* Török család, a *Dohányos* Bali család, a *Jandrókerfcsi és fokhagyma* Dávidovics család. A munkaszorgalomra utalhat a *Hajnali púpos* ragadványneve a Kuzsner családnak.

Érdekes, hogy az összegyűjtött ragadványnevek között egyetlen egyet sem lehet találni, amely bulgárkertészekhez hasonlítana a kiskanizsai zöltségtermelőket. Kiskanizsán ugyanis csak olyan zöltségfajákat termesztettek, melyek nem vízigényesek, rendszeres öntözést nem igényeltek. Így a ház körül gyökérszőlőket, a határban pedig hagymát és káposztát termesztettek nagymértékben. Általánosságban tehát a télire tárolható terményeket. A XX. század elején Nagykanizsán megtelepedő bulgárkertészek pedig elsősorban öntözést igénylő, friss fogyasztásra szánt zöltséget termesztettek, mint a paprika, paradicsom. Az utóbbi években néhány kiskanizsai család is próbálkozott árasztásos öntözéssel és bulgárágak kialakításával. A helybeliek így új, megkülönböztető ragadványnevet – *bulgár* – látták el így gazdálkodó társaikat, pl. *Bulgár* Cserfő József. Ez is példázza a ragadványnevek közelmúltbeli keletkezését, a szokás elevenségét.

Dr. Fülöp György ügyvéd alapos és megbízható munkát végzett. *Zsoldos Ferenc* tanácselnök-helyettes beöszöntő mondataiban az első füzetet követő továbbiakról tesz említést. Remélhetőleg hasonlóan jelentős munkákat vehetünk majd kezünkbe a közeljövőben is.

Dr. Csoma Zsigmond

NYÍREGYHÁZI SZLOVÁK (TIRPÁK) NYELVJÁRÁSI ÉS NÉPRAJZI EMLÉKEK

Szerk.: *dr. Németh Péter*
(Kiadja a Jósza András Múzeum,
Nyíregyháza, 1977. 171 old.)

A kötet ismertetését azért tartjuk fontosnak, mert a kiadvány nemcsak a tájegység helytörténetírásának fontos dokumentuma, hanem szükséges mindazoknak, akik hazánk nemzetiségtörténeti kutatásával foglalkoznak.

Maga a tírják népnév, eredetileg egy szlovák nyelvjárást jelölő, kissé gúnyos tartalmú elnevezés volt, amely Nyíregyházán, a szabolcsi magyarság interetnikus közreműködésével ma már a nyíregyházi – szlovák eredetű – megmagyarosodott lakosság etnikai csoportnévévé vált. Nyíregyházára az 1735–54-es években telepedtek le az első szlovákok, legnagyobb részük a már korábban betelepített Békés megyei szlovák helységekből jött. (Békéscsaba, Mezőberény, Szarvas, Tótkomlós, Orosháza.) A szlovák telepesek többsége a Felvidékről költözött le az Alföld déli részére, s különböző kedvezmények birtokában hozzájárult a török hódoltság alatt jórészt elvadult föld megműveléséhez. Szabad költözködési joguk birtokában bármikor továbbállhattak.

Szabolcs megye legnagyobb földesura, *gróf Károlyi Ferenc* 1753 júniusában pátenstevelet bocsátott ki, amelyben a birtokára átköltöző szlovákoknak nemcsak 3 évi adómentességet és szabad földfoglalást ígért, hanem lehetővé tette számukra saját „önkormányzatuk” kiépítését is. A Békés megyei szlovákok toborzását és áttelepítését *Petrikovics János* szarvasi csizmadia-mester végezte. Rövid időn belül csaknem 200 jobbágy-, zsellér- és iparoscsalád jelentkezett. A Békésből Nyíregyházára átköltöző szlovákok nyelve és kultúrája a XVIII. szd. második felében nagyjában megegyezett az Alföldre telepített szlovák etnikum erősen palócos műveltségével. Ezt a kultúrát a XIX. század elejétől átszövik és színezik a más felvidéki megyékből áttelepedett, egyenként beszivárgó szlovák, rutén rajok.

A kötet első tanulmányában *Németh Zoltán* a nyíregyházi szlovák nyelvjárás mai állapotát vizsgálja. Adatközlő olyan 70–80 éves tírjákok, akik még beszélnek az ún. nyíregyházi nyelvjárást, amely a csabai, a szarvasi és a csanádi mellett a középszlovák típusú alföldi nyelvjárások egyike. A szerző bemutat néhány, még ma is élő, de már időközben átalakult tírják népszokást, a fonók világát, az udvarlási, lánykérési szokásokat. A tírják nyelvet ma már csak a legidősebb korosztály beszéli.

Erdész Sándor néprajzi gyűjtőútján találkozott *Tarczali Ádámmal*, az idős mesemondóval,

akinek 146 meséjét őrizi a nyíregyházi múzeum. A 79 éves *Kósa András*, volt tanyabíró pedig így emlékezik vissza őseire: „Az úkapám Mezőberényből jött. Nem is akarták engedni, mert a jobbágyi sorba, ahogy voltak, hát elég sok volt a jószága... hat ökörrrel volt, kilenc darab lóval volt, tizennégy darab szarvasmarhával volt, ötven darab juhval volt és huszonnégy darab sertéssel volt...”

Orosz Béla a tírjákok mai magyar nyelvének magánhangzórendszerét vizsgálja és röviden ismerteti azokat a társadalmi tényezőket, amelyek a területen élő emberek nyelvét formálták.

Csertő Kálmán 1965-ben készült rövid „krónikájában” azokról a változásokról ír, amelyeket a felszabadulás hozott a Nyíregyházától 10 km-re fekvő Felsősima és a hozzá tartozó tanyavilág lakóinak életében.

A kötet záró tanulmánya a Nyírség és a bokortanyák kiváló etnográfus kutatója, *Márkus Mihály* munkája. *A tírják etnikai csoport kialakulása* című dolgozatában nyolc kiemelt szempont figyelembevételével vizsgálja Nyíregyháza és környékének tírják etnikumát. Részletesen szól a tírjákok letelepedéséről és a tírják etnikum kialakulásáról.

Rikker Judit

PAUL SCHWALM:

WÖRTERBUCH DES DIALEKTS DER
DEUTSCHEN IN VASKUT (SÜDUNGARN)
(A vaskúti németek tájszólásának szótára)
(Neuenstein, 1979. 405 old.)

Hazai német nemzetiségünk történeti, néprajzi és nyelvjárás kutatása a II. világháború után – a közismert okok miatt – visszaesett, sőt lényegében szünetelt. A Potsdami Egyezmény értelmében kitelepített németek (svábok) szétszóródtak, nyelvi közösségük megbomlott. Az idehaza maradtak száma a valamikorinak csak elenyésző töredéke s már a középső, tehát a 30–50 év közötti nemzedék is hibásan, elszűrve, csak a közhasználatú szavakra korlátozódva beszéli a nyelvjárást. A fiatalok, ha nem a nagyszülőknél laknak és nevelkednek, már nyelvtanilag is hibásan használják anyanyelvüket. Ha valahol, akkor itt igazán helyenvaló arról beszélni, hogy a tizenkétedik órában vagyunk, hiszen a 60 éven felüli öregek napról napra halnak meg s nem kell már néhány évtized sem Vaskút esetében, amikor alig néhányan beszélnek majd a helyi nyelvjárást. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a Mária Terézia és II. József telepítési akciói során Dél-Magyarországra került németek más-más hercegségből, grófságból,

tartományból jöttek s szomszédos falvak esetében is oly nagyok az eltérések, hogy alig-alig értik meg egymást. Nem lehet tehát arra számítani, hogy a másik, a kitelepítéssel kevésbé megbolygatott, közeli községben pótolhatók a hiányzó adatok.

A pontos lejegyzés alapkövetelménye egy ilyen szótárnak, s e téren igazán példás a kötet, hiszen a közlő maga is a falu szülője. Azért döntő ez, mert ezek a nyelvi szigetek a XVIII. századi nyelvfejlődés állapotát őrizték meg, hiszen aztán már nem érintkeztek az anyaterülettel. Germanistáinknak valóságos csemegét jelentenek az egyes szavak, kifejezések. Mindezeket túl pedig lehetőséget adnak annak megállapítására, hogy egy-egy magyarországi német község milyen vidékekről települt ide, illetve egyetlen zárt tömbben jöttek-e új otthonukba, vagy különböző vidékekről. Írásos forrásaink, és még sajnálatosabb módon anyakönyveink erről ugyanis alig tartalmaznak adatokat.

A több éves munkával összeállított, mintegy 7500–7700 szócikket tartalmazó szótár alapos munka, a szóanyag közelíti a teljességet. Ez nemcsak azért öröm, mert összeállítójának jelent dicséretet, hanem elsősorban azért, mert meglepően gazdag, árnyalt nyelvi kifejezőkészséget sejtet. *Schwalm Pál* munkája ebben a tárgykorban az utóbbi évtizedek legkomolyabb teljesítménye és bizvást legtöbbet forgatott szótára lesz a hazai németéssel foglalkozó nyelvészeknek.

Kőhegyi Mihály

GÁSPÁR JÁNOS:

KEREKECSKE, DOMBOCSKA

Mesék, versek, mondókák.

Válogatta, kiegészítette és sajtó alá rendezte

dr. Vita Zsigmond

(Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest, 1977..

151 old.)

Két népszerű, XIX. századi gyermekkönyv foglalkoztatja évtizedek óta folklorkutatóinkat. Egyik: *Bezerédj Amália* Flóri könyve, a másik *Gáspár János* Csemegék c. munkája. A Flóri könyv első kiadásai a szerzőnek kislányához írt verseit tartalmazzák, a Csemegékben pedig kezdetben németből – meglehetősen gyengén – lefordított mesékkel Gáspár János kísérte meg az óvodás korú gyermekek nevelését és mulattatását. A második és különösen a harmadik kiadásban azonban felbukkannak, illetve megsokasodnak a népmesék és népi gyermekmondókák, kiszámolók, állathangutánzók. Később ugyanezeket a népi szövegeket ott találjuk Flóri könyvének – ma már bizony csinálnak, mes-

terkéltnek érzett – versecskéi között is. Valószínűleg *Gyulai Pál*, a gyermekkönyv egyik átdolgozója látta hasznosnak és szükségesnek, hogy a Flóri könyvét a Csemegék népi ritmusával felfrissítse.

De mi, vagy ki készítette Gáspár Jánost arra, hogy a népköltészetet a gyermeknevelés szolgálatába állítsa? A választ a feltett kérdésre saját szavaival adjuk meg: „Hogy legelőször is eme népies forrásból meríték, különösen azon ok birtokáért, mert meg voltam győződve, miszerint gyermekköltészetünk eredeti csírái is, úgy mint nemzeti nyelv és nemzeti költészet, a népnél keresendők, s aztán átláttam, hogyha mind késünk az összegyűjtésükkel, maholnap édes anyanyelvünknek, magyar kedélyünknek ezen talán még Ázsiából szakadt erekléyi, műveltségünk más irányánál fogva, talán végképp elenyésznek. Csak az én életemben sok eredeti gyermekdal és mese ment feledésbe.”

Gáspár János szavait nem a Csemegék Utószavából, hanem egy *Kerekecske, dombocska* című válogatás bevezetőjéből idézzük, amely az eredeti mű rendeltetéséhez híven, gyermekkönyvként jelent meg 1977-ben a bukaresti Ion Creangă Kiadó gondozásában. A kötetet Gáspár János Csemegék című munkájának harmadik kiadásából válogatta, kiegészítette, sajtó alá rendezte, az elő- és utószót írta *Vita Zsigmond*. A kötet a gyermekeket nevelő pedagógusok számára készült, de a folklorkutatók számára is hasznos tanulságokkal szolgál. A kísérőtanulmányok nemcsak Gáspár János életét tárják elénk eddig ismeretlen részletekkel, hanem képet kapunk a Csemegék tiszteletre méltó munkatársi gárdájáról is: *Arany László*, *Kriza János* és *Erdélyi János* népköltési gyűjteményei mind képviselve vannak – nem is kevés darabban – a gyermekkönyvben, s itt láttak napvilágot *Gyulai Pál* első népies hangú gyermekversei is. Vita Zsigmond emellett nem kis munkát végzett Gáspár János számos, kevésbé jelentős munkatársának verseit is azonosította. Kár, hogy távolról sem fordított ugyanekkora gondot a különböző népi darabok gyűjtőjének és gyűjtőhelyének a megállapítására. Ezt annál is inkább hiányoljuk, mert a válogatást ki is bővítette Gáspár János más kötetiből, *Kiss Áron*, *Herman Ottó* és *Asztalos János* gyűjteményéből vett darabokkal, sőt mi több, gyűjtött Gáspár János szülőfalujában, Torockószentgyörgyön is.

Gáspár János esetében, amikor csak sejtjük, de biztosan nem tudjuk, hogy a Csemegékben közölt népi szövegek mely része való a szülőfaluból, és mely része Háromszékből vagy máshonnan, rendkívül hasznos lehet a változatok helyhez kötése. Ez annál is inkább lehetséges, mert Vita Zsigmond személyesen is tapasztalta, hogy Torockószentgyörgyön és Torockón ezek a játékok és a hozzájuk fűződő játékdalok ma is élnek. Nem kevésbé lehet hasznos a folklorkuta-

tók és a pedagógusok számára a rigmusok és játékdalok dallamának a rögzítése.

A Csemegeknek nemcsak a forrásait érdemes feltárni, hanem a származékait is. A gyűjtemény – akárcsak *Arany Lászlóé* vagy *Benedek Eleké*, vagy román viszonylatban *Creangaé*, *Ispirescué*, *Ion Pop Reteganulé*, vagy erdélyi szász viszonylatban *Haltriché* – számos paraszti mesemondó repertoárján hagyott nyomot. A nagy mesetudású marosmagyarói *Büszke Kocsis Miklós barabás* apró gyermekekhez szóló meséi közül nem is egy a Csemegekből való. A meséket a mesemondó nem közvetlenül a kötetből, hanem a szájhagyományból merítette.

Bízunk benne, hogy Vita Zsigmond válogatása elérni célját, haszonnal forgatják majd e könyvet a romániai magyar szülők és pedagógusok s idővel elkerül a magyarországi könyvesboltokba is.

Kovács Ágnes

VÉGH ANTAL:

SZÁZ SZATMÁRI PARASZTÉTEL

(Minerva, Bp., 1978. 168 old.)

Különös élményt adott nekem ez a kis könyv. Fiatalkori hazámat idézte, azt a környezetet, amelyben felnőttem. Édesanyám, aki rozsályi parasztság volt, később egy hazai látogatásom alkalmával azt mondta nekem, amikor főztjét dicsértem: „Tudod fiam, az ételt minden gazdasszony meg tudja főzni, de az ézít kevés tudja megadni.” Magam is szatmári lévén, furcsa nosztalgiát ébresztett bennem ez a néprajzilag hiteles, olvasmányos szociológiai, írói nyelv, de különösen az, ahogyan ételekről beszél, és mégis az embert hozza előtérbe. Természetes közvetlenséggel, ahogyan a családi életmódot, hangulatot feltárja, megeleveníti és lassan beavatja az olvasót, s anélkül, hogy észrevenné, már maga is benne él, részese a jánkrajtisi hétköznapiaknak, ünnepeknek.

Anyjától, Jánkrajtison és Kisnaményban lévő nagynénjeitől szerzett adatai, az ételreceptek, bár az ottani emberek étkezési normáit, formáját taglalják, mégis érvényesek szinte az egész Erdőhátra. Olyanok szolgáltatták ezeket az ismereteket, akik tudták, csinálták, s *Végh Antal* nem hogy elvett volna belőlük, hanem a maga sajátos ízeivel méginkább megadta azok savát-borsát. De csak annyira fűszerezte, amennyire kellett, amennyi nem vonta el a figyelmet tulajdonképpen mondanivalójáról. Ez a titka a Száz szatmári parasztétel c. könyvnek.

Ahogyan a főételhez Szatmárban elképzelhetetlen leves nélkül, a szerző is könnyű levelekkel kezdi, majd a nehéz, az egytálételeknek megfelelő levelekkel folytatja, s ezután kerít sort a kifejezetten egytálételekre. Közben ét-

kezéssel kapcsolatos szokásokat ír le, de a paraszti ételalapanyag előkészítését is ismerteti. Így szerepel a könyvben a disznóölés, a kiemelten sajátos szatmári szokás: a lekvárfőzés, a gyümölcskonzerválás, az aszalás, de utal a gyűjtögetésre és még sok kiegészítő ténykedésre, amely az egész évi táplálkozás gondjait hivatott enyhíteni, változatossá tenni. Igen érdekes a sült és főtt tészták leírása, és különösen figyelmet érdemel – amint a szerző is nagy gondot fordított rá – a kenyér és a kenyérsütés. A kenyérsütés nagy esemény, valóságos szertartás. Méginkább az volt az ünnepekre, ünnepélyes alkalmakra készült kalács sütése. Aztán következnek az ünnepi, illetőleg a hűsös eledel, majd a mártások, a tejes ételek, a tej, főképpen a juhtej feldolgozásának ismertetésével.

A szerző úgy írja le a szatmári ételeket, hogy akár el is lehet őket készíteni, és ez nagy előnye az elsősorban nem szakácskönyvnek készült munkának. De nem is ez az, ami mindent összevetve a legjobban tetszett, hanem ahogy a táplálkozási szokások ismertetése során egy olyan eddig alig vagy kevéssé ismert világot tár fel, amelyben az egyszerű ember a sokszor nehéz körülmények között is megtalálja a kiutat úgy, amint ezt a beszolgáltatás idején, a zugdisznóölés leírásánál alkalmunk nyílt megismerni.

A leírtakhoz alkalmazkodó fényképes illusztrációk a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből, valamint *Csutkai Csaba* fotóiból valók és szemléletesen egészítik ki a mondanivalót.

De hogy valamit bíráljak is, kénytelen vagyok visszatérni a vendégségre, a vendéglátásra. Végh Antal dicséretes tárgyilagossággal írja le a nagy élményt adó vendégeskedést, s a vele járó étkezési szokásokat. Nem beszél azonban arról, hogy mi történt, ha például étkezés idején érkezett vendég a házhoz. Nemesgyeser tanúja voltam, hogy ilyenkor egy-egy helyen gyorsan leszedték az asztalt, s a család tagjai egyenként szökdöstek be a kamrába, úgy fejezték be az ebédet vagy vacsorát. Azért-e, hogy fukarok voltak, vagy szégyelltek tudatni: mit esznek – nem tudom. Másról, ha épp körülülte a család a közös, asztal közepére tett *haluskás* tálát, a vendég is kapott egy villát vagy kanalat, és helyet szorítottak neki maguk között. Édesanyám úgy tanított, hogy tisztességes házhoz sohasem jöhet váratlan vendég. Ő ugyanis mindig egy tiszta tányérral tett szájával lefordítva az asztal végére vagy sarkára, rá egy *karé* kenyeret, mellé kanalat. S ha az mentegetőzni kezdett, még be sem fejezte, már az asztal mellett ült a vendégnek előkészített teríték mellett. A bírálóat annyira, hogy valami ilyenféle még hiányzott ebből a velős és élményt nyújtó munkából, amelyet aligha lehet olvasatlanul letenni.

Végh Antal könyve úgy lett a szatmári Erdőhát életének dokumentálója, hogy a különös ízek kedvelői, még az ingyencek is találnak ben-

ne csemegét. A néprajzi összehasonlító kutatás számára használható adatokat, a vendéglátó vállalatok részére pedig sokszor hiányolt tájélegű ételeket, ízeket kínál – csak okosan és alkotó módon kell forgatni.

Dr. Béres András

MUNKAHELYI MŰVELŐDÉS

A győri Honismereti klub új kiadványsorozata
(Győr, 1980. 127 old.)

Régi törekvés volt a városban a honismeret iránt érdeklődő dolgozók összefogása egy klub keretében. 1978 márciusában megalakult a Rába Városi Művelődési Központ felnőtt honismereti klubja *Sári István* levéltáros vezetésével. Gazdája a Szakszervezet Megyei Bizottsága, a Rába Városi Művelődési Központ, s munkáját a Hazafias Népfrent honismereti bizottsága is segíti. Célja a városban honismerettel önkéntesen foglalkozó emberek összefogása, munkájukhoz szakmai, módszertani segítséget adni. Mindenki a maga érdeklődési körének megfelelő területen dolgozik. Foglalkoznak üzemtörténettel, helytörténettel, munkás-paraszti életmód kutatásával, visszaemlékezések gyűjtésével, felkészülnek a honismereti pályázatokra, emléktáblák elhelyezését javasolják, kutatják a temetők régi sír-emlékeit, segítik a műemlékvédelmet régi felvételekkel, rajzokkal. Munkáikat évről évre kiállításon mutatják be, módszertani előadásokat hallgatnak, saját kutatásaik anyagából a klubtagok is tartanak előadásokat. Kirándulnak a környékre, de voltak már az Iparművészeti Múzeumban, a Néprajzi Múzeumban is, legújabban pedig baráti kapcsolatokat alakítottak ki kölcsönös tapasztalatcsere-látogatásokkal Várpalota, Ajka, Veszprém hasonló érdeklődésű dolgozóival.

Ez a sokszínű honismereti munka 1980-ban jelentős állomáshoz érkezett. *Munkahelyi Művelődés* címmel módszertani kiadványsorozatot indítottak, s első kötetében a klub tagjainak nyitottak publikálási lehetőséget. A tanulmánykötetet *Sári István* szerkesztette és *dr. Gecsényi Lajos*, a Megyei Levéltár igazgatója lektorálta. Gondolatok a honismereti munkáról címmel a szerkesztő felvázolja a célokat, feladatokat, amiket a mai nemzedéknek kell elvégeznie a város múltját, életét kutató régi elődök öröksége képpen, s kiemeli a jövőt formáló társadalmi összefogás fontosságát.

A tanulmányok sorát *Horváth Lajos* nyitja meg Győri téglák c. írásával. Lelkes gyűjtőmunkájának eredményeként jó összefoglalást ad a város területén található téglákról a római kor-

tól kezdve és rávilágít a tégláégető ipar győri fejlődésére is. *Léhner György* kallódó kulturális értékeinkről ír. Régi szobrok, emléktáblák, eltűnő épületek fényképeivel, rajzával foglalkozik. Ezeket jegyzékbe foglalja és felhívja a figyelmet, hogy meg kellene menteni őket a végleges enyészettől. Egy másik tanulmányban a Dunakapu-téri vaskakas díszkút keletkezésének történetét írja le. *Veszprémi Györgynek*, az üzemtörténetírás országosan is ismert önkéntes munkásának tollából arról olvashatunk, miként tükröződik az üzemtörténetírás minden problémája Győr első gyárának, a Stádel gépgyárnak kutatásában. Ismerteti saját gyűjtési módszerét és értékes történeti dokumentumokat ad a győri ipar fejlődéséhez. *Papp József Árpád* nagyon érdekes ipar- és kortörténeti anyagot tár fel: A győri selyemfonógyár és az Orfelinátá leányotthon rövid története c. tanulmányában. A múlt század végén alapított gyárban árvaleányok dolgoztak tizenkét éves kortól férjhezmenésig napi 12 órán keresztül és részükre otthont építettek a gyár udvarán. *Wölffel Lajos* saját kutatásai alapján számol be a II. világháború lengyel menekültjeinek győri tartózkodásáról, a nép nagy rokonszenvéről, a kialakult baráti kapcsolatokról. Végül pedig *Lővei Pál* művészettörténész ír arról, hogyan segítheti a honismereti közösség a műemlékvédelmet.

Dr. Timaffy László

BARANYAI MŰVELŐDÉS

A Baranyai Művelődés, a pécsi Levéltár kiadványa 26. évfolyamába lépve, megújult külsővel lépett olvasói elé. Tartalmában eddig is helyt kaptak a művelődés és a honismeret kérdései. Ezt a hagyományt a folyóirat tervezett tematikus számaiban is folytatni kívánja. Az 1980. 3. szám, a folyóirat „új” szakaszának első száma több érdekes, a honismeret körét szélesítő tanulmánnyal jelentkezik. A Dunántúli Napló kulturális misszióját, a pécsi munkásiskola történetét, a népiszkolai hálózat korszerűsítését 1923-1943 között folytatott munkát elemző vagy a dualista kori iskolaállamosítás kísérletének baranyai sorsát elemző írások, a pécsi újságok tárcarovatának feldolgozása, a 19. századi zeneoktatás alakulása vagy *Juranits László* (1765–1850) élete bemutatása a Baranyai Művelődés értékes hozzájárulását jelzik a baranyai, dunántúli területek emléktárájának további, remélhetőleg állandósuló feldolgozásához.